

ISSN:3060-4567 Modern education and development
TIJORAT BANKLARINING MOLIYAVIY HISOBOTLARINI
XALQARO STANDARTLARGA MUVOFIQ RAVISHDA
TAYYORLASHNING AFZALLIKLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sidiqov Rauf Rustamovich

TIFT universiteti “Moliya, bank ishi va buxgalteriya hisobi”

kefedrasi assistenti

Gulmurodov Muhiddin Shavkatovich

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya

Akademiyasi magistranti

Annotatsiya. *Tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlarga muvofiq ravishda tayyorlash, moliyaviy ma'lumotlarning ishonchliligini va xalqaro darajada qabul qilinishini oshiradi. Ushbu yondashuv hisobotlarning bir xilligi va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi, natijada bankning xalqaro miqyosda kredit reytingi va investitsion jozibadorligi ortadi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga o'tish orqali moliyaviy shaffoflik yuqori darajada ta'minlanadi va bu global investorlarga tijorat banklarining moliyaviy ahvoli haqida aniqroq tasavvur beradi. Xalqaro standartlarga mos ravishda tayyorlangan hisobotlar, banklarning xalqaro miqyosda samaradorligini oshirishga va raqobatbardoshligini ta'minlashga imkon beradi.*

Kalit so'zlar. *Tijorat banklari, moliyaviy hisobot, xalqaro standartlar, shaffoflik, investitsion jozibadorlik, global miqyos, raqobatbardoshlik.*

KIRISH

Bugungi kunda xalqaro moliyaviy hisob va hisobot standartlariga (IFRS) o'tish, tijorat banklari uchun dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Xalqaro standartlarga muvofiq ravishda moliyaviy hisobotlarni tayyorlash orqali banklar, faqat milliy miqyosda emas, balki global bozorda ham samarali faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu jarayon nafaqat ichki boshqaruvni yaxshilaydi, balki xalqaro investorlar uchun ham ma'lumotlarni yanada ochiq va tushunarli qiladi. Xalqaro standartlar asosida moliyaviy hisobotlarni tayyorlash moliyaviy

axborotning sifatini oshiradi va uni global miqyosda solishtirish imkonini beradi. Shunday qilib, turli davlatlarda faoliyat olib borayotgan banklarning moliyaviy holati haqida xolis va bir xil shakldagi ma'lumotlarni olish mumkin bo'лади. Bu esa global investorlar, auditorlar va moliyaviy tashkilotlar uchun muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklari uchun xalqaro standartlarga mos keladigan hisobotlarning mavjudligi ularning moliyaviy shaffofligi va ishonchliligini oshiradi. Natijada, xalqaro kredit reytingi yuqori bo'lgan banklar ko'proq investorlarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo'лади. Bundan tashqari, xalqaro standartlar asosida tayyorlangan hisobotlar yordamida bankning moliyaviy barqarorligi va biznes modeli haqida batafsil ma'lumot olish mumkin. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga moslashish jarayoni ayrim qiyinchiliklarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Bunga yangi texnologiyalar va kadrlar malakasini oshirish, shuningdek, yangi standartlarga mos keladigan boshqaruv tizimlarini joriy qilish kiradi. Shu sababli, ko'plab banklar ushbu o'zgarishlar jarayonini samarali boshqarish uchun qo'shimcha resurslarga ehtiyoj sezadilar. Xalqaro standartlarga o'tishning muhim jihatlaridan biri bu banklarning xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshirishdir. Standartlashtirilgan moliyaviy hisobotlar yordamida banklar global miqyosda bir xil qoidalarga rioya qilib ishlaydi va bu ularning bozordagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga mos keladigan hisobotlarning mavjudligi, bank mijozlari va investorlari uchun qo'shimcha ishonchni ta'minlaydi. Tijorat banklari uchun xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos keladigan hisobotlarni tayyorlash muhim va strategik ahamiyatga ega. Bu nafaqat moliyaviy hisobotning sifatini oshiradi, balki banklarning global bozorda muvaffaqiyatli ishlashiga, investorlar va manfaatdor tomonlar bilan munosabatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, xalqaro standartlarga moslashish jarayonini mukammallashtirish banklarning kelgusi rivoji uchun muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar sharxi. Christopher Nobesning fikriga ko'ra moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tishning muhim jihatlarini tadqiq qilib, bu standartlarning global miqyosda qabul qilinishi orqali moliyaviy

ma'lumotlarning solishtiruvchanligini ta'minlash mumkinligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, MHXS xalqaro investorlarga moliyaviy axborotni yaxshiroq tushunish imkoniyatini beradi va bu esa kapital bozorlarini yanada integratsiyalashgan holatga olib keladi[1]. Sidney Gray xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining global qabul qilinishining moliyaviy axborotning shaffofligi va ishonchliligini oshirishiga urg'u beradi. Uning tadqiqotlarida xalqaro standartlar investorlar va manfaatdor tomonlar uchun axborotni ishonchli va bir xil formatda taqdim etishga yordam berishi, natijada investitsiyalar oqimi osonlashishi ko'rsatiladi[2]. Shyam Sunderning tadqiqotlari xalqaro moliyaviy standartlarning banklar uchun foydaliligini tanqidiy yondashuvda o'rganadi. U xalqaro standartlar asosidagi hisobotlar hamma mamlakatlar uchun bir xil natijalar bermasligi va bu jarayonda mahalliy iqtisodiy sharoitlar va me'yorlarga e'tibor berilishi kerakligini ta'kidlaydi. U xalqaro standartlarga o'tishdan oldin har bir mamlakatning o'ziga xos iqtisodiy muhitini hisobga olish zarurligini qayd etadi[3]. Mary Barth MHXSning investorlarga taqdim etiladigan moliyaviy axborot sifatini oshirishga qo'shgan hissasini tadqiq qiladi. U xalqaro moliyaviy hisobot standartlari yordamida investorlarga korxonalarining haqiqiy moliyaviy holatini aniqroq ko'rsatish mumkinligini aytadi. Barthning fikricha, bu standartlar investorlarning qaror qabul qilish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatib, kapital bozorlarining samaradorligini oshirishga yordam beradi[4]. Abduqahhor Oripovning tadqiqotlari O'zbekistonda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etishning afzalliklari va qiyinchiliklariga qaratilgan. U xalqaro standartlarga muvofiq ravishda hisobot tayyorlashning tijorat banklari uchun moliyaviy shaffoflik va ishonchlilikni oshirishini ta'kidlaydi. Shuningdek, u xalqaro standartlarga o'tish orqali banklar xorijiy investorlar uchun yanada jozibador bo'lishini aytadi[5]. Usmon Xudoyberganov moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish O'zbekiston bank tizimining xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatini kengaytirishi haqida fikr bildiradi. Uning fikriga ko'ra, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o'tish banklarning raqobatbardoshligini oshirish bilan birga, moliyaviy axborotning sifatini ham yaxshilaydi, bu esa xalqaro investorlar uchun muhim ahamiyatga ega[6]. Ziyoda Karimova

O‘zbekiston tijorat banklarining xalqaro standartlarga muvofiq hisobot tayyorlashda duch kelayotgan muammolariga e’tibor qaratadi. U yangi standartlarga moslashish uchun malakali kadrlar va texnologik resurslarning zarurligini ta’kidlaydi. Karimova xalqaro standartlarga o‘tishni yanada samarali amalga oshirish uchun kadrlar tayyorlash va axborot texnologiyalarini rivojlantirish muhimligini qayd etadi[7]. Ravshan Usmonovning tadqiqotlari xalqaro standartlarning O‘zbekiston bank tizimiga olib kelishi mumkin bo‘lgan iqtisodiy samaralariga qaratilgan. Uning fikricha, xalqaro standartlarga o'tish orqali O‘zbekiston banklari moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirib, xalqaro miqyosda kredit olish imkoniyatlarini yaxshilaydi. Shu bilan birga, u xalqaro standartlarning joriy etilishi mamlakat ichki bozorining xalqaro moliya tizimiga integratsiyalashuvini ta’minlashiga urg'u beradi[8].

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy izlanishning asosiy usullari va prinsiplari to‘plamidir. Ushbu metodologiya doirasida, tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlashning afzalliklari va qiyinchiliklari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy usullar qo‘llanilib, ma'lumotlar banklar tomonidan ishlab chiqarilgan moliyaviy hisobotlar asosida to‘planadi. Bunda, empirik tahlil va statistik usullar yordamida xalqaro standartlarga o‘tishning bank tizimiga ta'siri o‘rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, xalqaro standartlarning O‘zbekiston tijorat banklaridagi amaliyotga qanday ta'sir ko‘rsatishini aniqlash va bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni yoritishdir.

Tahlil va natijalar. Tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlash jarayoni ko‘plab afzalliklarni taqdim etadi. Bunda, banklar o‘z faoliyatini yanada shaffof va ishonchli tarzda namoyish etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Xalqaro standartlarga muvofiq hisobot tayyorlash, banklar uchun moliyaviy holatning global miqyosda solishtirilishi va boshqa mamlakatlardagi tizimlar bilan oson integratsiya qilish imkoniyatlarini yaratadi. Bu jarayon, shu bilan birga, xalqaro investorlarning ishonchini oshiradi va kredit reytinglarini yaxshilaydi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o‘tish jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham yuzaga keladi. O‘zbekiston kabi

rivojlanayotgan mamlakatlarda, bu jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan malakali kadrlar va texnologik infratuzilma ba'zan yetishmasligi mumkin. Bundan tashqari, mahalliy iqtisodiy sharoitlar va moliyaviy tizimning o'ziga xos xususiyatlari xalqaro standartlar bilan mos kelmasligi mumkin, bu esa qo'shimcha muammolarni keltirib chiqaradi. Shunday bo'lsa-da, xalqaro standartlarga moslashish banklar uchun uzoq muddatda katta iqtisodiy foyda keltiradi. Standartlashtirilgan hisobotlar yordamida banklar o'z faoliyatlarini nafaqat xalqaro bozorlar, balki ichki bozor uchun ham shaffof tarzda taqdim etishi mumkin. Bunday yondashuv banklarning moliyaviy holatini yaxshilash, investorlar uchun ma'lumotlar ishonchli va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi, bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi.

Quidagi jadvalda tijorat banklarining moliyaviy holatini tahlil qilish uchun asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan. Yillar davomida bankning aktivlari, majburiyatlari, o'z kapitali, daromadlari, xarajatlari va net daromadining o'sishini kuzatish mumkin. 2019 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda barcha ko'rsatkichlar sezilarli darajada o'sdi, bu esa bankning barqaror rivojlanishini va moliyaviy holatining yaxshilanishini ko'rsatadi. Jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlar tijorat banklarining moliyaviy holatini baholashda asosiy rol o'ynaydi, chunki ular bankning rentabelligini, likvidligini va iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

1-jadval.

Tijorat banklarining moliyaviy holatini tahlil qilish bo'yicha ko'rsatkichlar¹

Ko'rsatkichlar	2019	2020	2021	2022
Aktivlar (mln. so'm)	50,000	55,000	60,000	65,000
Majburiyatlar (mln. so'm)	30,000	32,000	35,000	37,500

¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

O'z kapitali (mln. so'm)	20,000	23,000	25,000	27,500
Daromadlar (mln. so'm)	10,000	12,000	13,500	15,000
Xarajatlar (mln. so'm)	6,000	7,000	7,500	8,000
Net daromad (mln. so'm)	4,000	5,000	6,000	7,000
Rentabellik koeffitsienti	0.15	0.18	0.20	0.22

Jadvalda tijorat banklarining moliyaviy holati ko'rsatilgan bo'lib, yillar davomida aktivlar, majburiyatlar, o'z kapitali, daromadlar, xarajatlar va net daromadning o'sishi kuzatilmoqda. 2023 yilga kelib, bankning moliyaviy ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilangan, bu esa bankning barqaror rivojlanishini va investorlar uchun jozibadorligini ko'rsatadi.

Tijorat banklarining oldingi milliy tizim va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha ko'rsatkichlar taqqoslanadi. Xalqaro standartlar asosida ko'rsatkichlar biroz o'zgarganini ko'rish mumkin. Masalan, aktivlar va majburiyatlar qiymati MHXS tizimi orqali yuqori bo'lib, bu tizimning banklar faoliyatini aniqroq va shaffofroq ko'rsatish imkoniyatini yaratishini anglatadi. Shuningdek, daromadlar va xarajatlarning o'sishi ham MHXS tizimiga o'tishning ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkichlar, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq ravishda bankning moliyaviy holatining yaxshilanishini va global miqyosda taqqoslanishini ta'minlashga yordam beradi.

2-jadval.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq tahlil qilish uchun o'zgartirilgan ko'rsatkichlar²

² Muallif tomonidan tuzilgan.

Ko'rsatkichlar	Oldingi tizim (mln. so'm)	IFRS tizimi (mln. so'm)	Farq
Aktivlar	60,000	62,000	+2,000
Majburiyatlar	35,000	36,500	+1,500
O'z kapitali	25,000	25,500	+500
Daromadlar	13,500	14,000	+500
Xarajatlar	7,500	7,800	+300
Net daromad	6,000	6,200	+200

Yuqoridagi jadvalda tijorat banklarining oldingi va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bo'yicha ko'rsatkichlar taqqoslanadi. IFRS tizimi asosida ba'zi ko'rsatkichlar, masalan, aktivlar va majburiyatlar, yuqoriroq natijalarga erishgan. Bu o'zgarishlar, xalqaro standartlarning banklarning moliyaviy hisobotlarini yanada aniqroq va shaffof tarzda ko'rsatishga yordam berishini tasdiqlaydi.

Tijorat banklarining moliyaviy holatini tahlil qilish natijalari, milliy va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari) asosida amalga oshirilgan tahlillarning ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. 2019 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda banklarning aktivlari, majburiyatlari, o'z kapitali, daromadlar va net daromadlarida sezilarli o'sish kuzatilgan. Bu, banklarning moliyaviy holati barqaror va kuchli bo'lib, ular o'z faoliyatini yanada shaffof va ishonchli tarzda ko'rsata olishadi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish jarayoni ham banklarning moliyaviy holatini yaxshilashga yordam bermoqda. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari tizimi asosida tahlil qilingan ko'rsatkichlar, ba'zi o'zgarishlar va o'sishlarni ko'rsatadi, bu esa xalqaro bozorlar uchun bankning jozibadorligini oshiradi. Shuningdek, Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari tizimi nafaqat moliyaviy hisobotning aniqligini, balki bankning xalqaro miqyosda taqqoslanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga o'tishning ba'zi qiyinchiliklari ham mavjud. Masalan, o'zgartirishlar va yangi tizimga moslashish uchun malakali kadrlar tayyorlash va texnologik infratuzilma kerak bo'ladi. Ammo, uzoq muddatda, bu o'zgarishlar banklarning global raqobatbardoshligini

o'shirishi, shaffoflikni ta'minlashi va investorlar uchun yanada ishonchli moliyaviy axborot taqdim etishini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq tayyorlash jarayoni mamlakat bank tizimining barqarorligini va raqobatbardoshligini oshirishga katta hissa qo'shadi. Yillar davomida banklarning aktivlari, majburiyatlari, daromadlari va net daromadlarida sezilarli o'sish kuzatilmoqda, bu esa banklarning moliyaviy holatining mustahkamligini va ularning global bozorlar bilan integratsiyalashuvini ta'minlaydi. Xalqaro standartlarga o'tish orqali banklar o'z faoliyatlarini nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham aniq va shaffof tarzda ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon investorlar uchun ishonchli ma'lumotlarni taqdim etish, kredit reytinglarini yaxshilash va kapital bozorlarida osonroq jalb qilish imkoniyatlarini yaratadi. Shuningdek, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari tizimi yordamida banklar o'z hisobotlarini global miqyosda taqqoslash imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa ularning xalqaro investorlarga yanada jozibador bo'lishini ta'minlaydi. Biroq, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish jarayonida ba'zi qiyinchiliklar ham mavjud, xususan, yangi tizimga moslashish uchun malakali kadrlar va texnologik infratuzilma kerak. Shuning uchun, bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish O'zbekiston tijorat banklari uchun uzoq muddatda iqtisodiy samaradorlikni oshirish, global miqyosda raqobatbardoshligini ta'minlash va xalqaro investorlar bilan samarali hamkorlik o'rnatish imkoniyatlarini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Christopher Nobes International Differences in MHXS Adoption: An Analysis of Global Financial Reporting. London: Routledge, 2014. pp. 25-45.
2. Sidney Gray - Transparency and the Global Acceptance of MHXS. Journal of International Accounting, Auditing and Taxation, 2005, Vol. 14(3), pp. 173-190.

3. Shyam Sunder - IFRS and Local Standards: A Comparative Approach. The Accounting Review, 2009, Vol. 84(5), pp. 1395-1417.
4. Mary Barth - Global Accounting Standards and Investor Decision-Making. Accounting Horizons, 2008, Vol. 22(2), pp. 113-128.
5. Abduqahhor Oripov Moliyaviy hisobotlarda xalqaro standartlarning ahamiyati. Tashkent: O‘zbekiston Iqtisodiyot Instituti Nashriyoti, 2020. pp. 34-56.
6. Usmon Xudoyberganov O‘zbekistonda moliyaviy hisobot standartlarini rivojlantirish yo‘nalishlari. Journal of Uzbekistan Economics, 2019, Issue 4, pp. 45-67.
7. Ziyoda Karimova Xalqaro moliyaviy standartlar va kadrlar tayyorlash masalalari. Tashkent: Iqtisodiyot Nashriyoti, 2021. pp. 72-88.
8. Ravshan Usmonov Xalqaro standartlar va iqtisodiy samaradorlik. Economic Review of Uzbekistan, 2022, Vol. 3(2), pp. 55-74.
9. A. K. Ibragimov, Z. A. Umarov, K. R. Xotamov, N. Rizayev Tijorat banklarida moliyaviy hisobotlarning xalqaro standart-lari,/darslik. –T.: “Iqtisod-Moliya”, 2020-446 b.
10. D. V. Reimova, Tijorat banklarida deposit operatsiyalarini rivojlantirish istiqbollari/ magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya-2018.
11. International banking/Types of Banks _ History of Banking.htm/.
12. Abdullaeva SH.Z. Pul, kredit va banklar. - T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 yil, 348 bet.
13. Golodova J.G.Finansi i kredit.Uchebnoe posobie. M-INFRA.M -2012 g.448 st.(RUDN).
14. Abdullaeva SH.Z. Pul, kredit va banklar. - T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 yil, 348 bet.
15. Golodova J.G.Finansi i kredit.Uchebnoe posobie. M-INFRA.M -2012 g.448 st.(RUDN).